

BADIIY DETAL VA UNING BADIIY ASARDA TUTGAN O'RNI

Qodirjonova Mohlaroy Quadratjon qiz

Farg`ona Davlat Universiteti

Filologiya va tillarni o`qitish

O`zbek tili yo`nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy detal tushunchasi, uning nazariy asoslari va badiiy asardagi funksional o`rni tahlil qilinadi. Badiiy detalning obraz yaratish, syujetni rivojlantirish hamda asarning g`oyaviy-estetik mazmunini ochib berishdagi ahamiyati So`nggi yaproq hamda "Tuzli qahva" hikoyalari misolida yoritiladi. Shuningdek, maqolada adabiyotshunos olimlarning badiiy detal haqidagi ilmiy qarashlari keltirilib, nazariy va amaliy uyg`unlik ta`minlanadi.

Kirish.

Badiiy detal, badiiy obraz, syujet, kompozitsiya, ramz, tasvir vositalari. Adabiyotshunos Vissarion Belinskiy badiiy asarda har bir unsur muhim ekanini ta`kidlab, "san`atda tasodifiy hech narsa bo`lmaydi" degan fikrni ilgari suradi. Bu esa badiiy detalning ham tasodifiy emas, balki muallif niyatiga xizmat qiluvchi ongli vosita ekanini ko`rsatadi.

Shu bois, badiiy detalni o`rganish asarning ichki mohiyatini anglashda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Badiiy detalning nazariy asoslari

Badiiy detal — bu asarda tasvirlangan voqea-hodisa yoki obrazning muhim, ajralib turuvchi kichik jihati bo`lib, u katta semantik yukni o`zida mujassam etadi.

Adabiyot nazariyotchisi Viktor Shklovsky badiiy asarda detallar "begonalashtirish" (ostranenie) usulini yuzaga keltirib, o`quvchini voqelikka yangicha nigoh bilan qarashga undashini ta`kidlaydi.

Shuningdek, Mikhail Bakhtin badiiy unsurlar, jumladan detallar orqali asarda ko`p qatlamli ma`no (polifoniya) yuzaga kelishini qayd etadi.

O‘zbek adabiyotshunosligida ham badiiy detalga katta e‘tibor berilgan. Masalan, Izzat Sulton detallarni asarning “jonlantiruvchi unsuri” sifatida baholaydi.

Badiiy detalning funksiyalari

Badiiy detal quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

Obraz yaratish

Detallar orqali qahramonning ichki dunyosi, xarakteri ochiladi. Masalan, kiyim-kechak, nutq ohangi yoki oddiy predmetlar orqali ham obraz to‘liq tasvirlanadi.

Syujetni rivojlantirish

Ayrim detallar syujetning burilish nuqtasiga aylanadi va voqealar rivojiga turtki beradi.

G‘oyani ochish

Detal ko‘pincha ramziy ma‘no kasb etib, asarning asosiy g‘oyasini ifodalaydi.

Emotsional ta‘sirni kuchaytirish

Detallar o‘quvchida kuchli hissiy kechinmalar uyg‘otadi.

“Tuzli qahva” hikoyasida badiiy detal talqini

“Tuzli qahva” hikoyasida asosiy badiiy detal — tuz solingan qahva hisoblanadi. Bu detal voqealar rivojida oddiy element sifatida emas, balki ramziy ma‘no kasb etuvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Qahramonning qahvaga tuz solib ichishi:

Uning samimiyligini,

Ichki tortinchoqligini,

Sevgi yo‘lida qilgan fidoyiligini

Ifodalaydi.

Bu yerda detal insoniy munosabatlarning murakkabligini va muhabbatning chinakamligini ochib berishga xizmat qiladi. Oddiy predmet orqali chuqur psixologik holat tasvirlangan.

So‘nggi yaproq hikoyasida badiiy detalning roli

Mazkur hikoyada asosiy detal — daraxtdagi so‘nggi yaproqdir. Bu detal syujetning markazida turadi va asarning g‘oyaviy yukini o‘zida mujassam etadi.

Yaproq:

Hayot va umid ramzi sifatida namoyon bo‘ladi;

Qahramonning ruhiy holatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi;

Voqealar rivojining hal qiluvchi nuqtasiga aylanadi.

Rassom tomonidan chizilgan yaproq esa san‘atning hayotiy kuchini ifodalaydi. Bu orqali muallif insoniy mehr va fidoyilikni ulug‘laydi.

Adabiyotshunoslar fikricha, bu kabi detallar “ramziy detal” sifatida asarning estetik qiymatini oshiradi.

Nazariy va amaliy uyg‘unlik

Nazariy qarashlar bilan badiiy tahlilni solishtirar ekanmiz, quyidagilar ayon bo‘ladi:

Viktor Shklovsky ta‘kidlaganidek, detallar o‘quvchini o‘ylashga majbur qiladi;

Mikhail Bakhtin fikriga ko‘ra, ular ko‘p qatlamli ma‘no yaratadi;

Vissarion Belinskiy aytganidek, asarda har bir detal muhim va zarurdir.

Detal asosiy va yordamchi detalga bo‘linadi. Asarni konfliktini yuzaga keltiruvchi motor vazifasini bajaradi va asar mazmuniga qo‘shimcha ma‘no yuklaydi. “Tuzli qahva” va “So‘nggi yaproq” hikoyalari aynan shu nazariy fikrlarning amaliy tasdig‘i hisoblanadi. “Tuzli qahva” hikoyasidagi dengizning sho‘r suvi va tuzli qahva ta‘mi bilan bog‘liq badiiy talqinlarni olish mumkin. Har bir ijodkor sinchkov kuzatuvchidir. U hissiy anglamlar orqali ham o‘z asarlari uchun materiallar zahirasini umri mobaynida yeg‘ib boradi va ularni zarur o‘rinda o‘z qahramonlari taqdiri, harakterini ochib berishda, hissiyotlar taftini berishda qo‘llaydi.

“So‘nggi yaproq” hikoyasining asosiy qahramoni Jonsi, kambag‘al ayol zotiljam kasalligiga chalinib, to‘shakka mixlanib qoladi. U asosiy vaqtini devordagi kundan kunga yaproqlarini yo‘qotib borayotgan pechakgulgga termulib yotish bilan o‘tkazadi va so‘ngi yaproq uzulishi bilan o‘zi ham jon taslim qilishiga ishonadi.

Ammo uning hayoti qo'shnisi Bermanning yordami bilan yana qayta jonlanadi va bu umidni uyg'otish uchun Berman o'z jonini garovga qo'yadi.

Xulosa

Badiiy detal adabiy asarning ajralmas va muhim unsuri bo'lib, uning badiiy-estetik ta'sirini belgilaydi. U kichik shaklda katta mazmuni ifodalaydi va asarning g'oyaviy yo'nalishini ochishda muhim rol o'ynaydi.

Tahlil qilingan hikoyalar misolida ko'rish mumkinki, detallar:

Obrazni chuqurlashtiradi,

Syujetni boyitadi,

O'quvchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, badiiy detalni o'rganish adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Begali Qosimov, Sharif Yusupov, Ulug'bek Dolimov, Shuhrat Rizayev, Sunnat Axmedov. Milliy Uyg'onish davri adabiyot – Toshkent:Ma'naviyat, 2004.
2. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik/ Mas'ul muharrir: B. Valixojayev. -T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
3. O'. Henriy „So'ngi yaproq“ hikoyasi.
4. Senam Demerji „Tuzli qahva“ hikoyasi (Turk tilidan Muhammad Alixon tarjimasini)